

10 дәріс. Адам өмірінің мақсаты мен мұратының рефлексиясы

Орындаған: Алиева С.Л., п.ғ.м., 2 курс

Қабылдаған: Аринова Б.А., п.ғ.к., доцент

Дәрістің мақсаты:

- адам өмірінің қалыптасу тарихына философиялық талдау жасау;
- Адам өмірінің мақсаты мен мұратының мағыналарын ашу;
- студенттерге жалпы адам өмірінің мақсаты мен мұратының рефлексиясы туралы түсінік беру;

Көрнекті сөздер: Адам, мақсат, мұрат, рефлексия, өмір;

Әдістер: оқу, дискуссия, тренингтер, сұрақ-жауап;

Жоспар:

- Адам тіршілігінің басты компоненттері;
- Адам туралы философиялық көзқарастар;
- Адам өмірінің мақсаты;
- Адам өмірінің мұраты;
- Адам өмірінің мақсаты мен мұратының рефлексиясы;
- Қорытынды;
- Пайдаланылған әдебиеттер тізімі;

Адам тіршілігінің басты компоненттері;

Әлеуметтік компонент
құндылықтар жүйесін,
әлеуметтік тәжірибені,
адам шеберлігін
қоғаммен байланыста
қарастырады.

Психологиялық
компонент адам
психикасындағы ой,
ақыл, сезім, елес, түйсік,
мотив, ес сияқты
мінездемелерін
айқындайды;

Биологиялық компонент
тәндік, анатомиялық
ерекшелік, жүйке жүйесі
сияқты адам мүшелері мен
денсаулығының күйін
анықтайды;

Адам туралы философиялық көзқарастар;

Адам – ойшыл жан (Р.Декарт)

Адам – құрал жасай алатын жан (С.Кьеркегор)

Адам – Құдайдың бейнесі (Орта ғасырлардағы христиандық теология)

Адам ғарыштың бөлігі, кішкене ғарыш. (Көне Үнді, Қытай, Грек философиясы).

Адам – бұл мәңгі, абсолютті рух (атман). (Көне Үнді философиясы – йога, веданта)

ФИЛОСОФТАРДЫҢ АДАМ ТҰРАЛЫ ТҰЖЫРЫМДАРЫ

Адам – саяси жануар (Аристотель)

Адам – барлық заттардың өлшемі (Көне Грек софистері – Протагор)

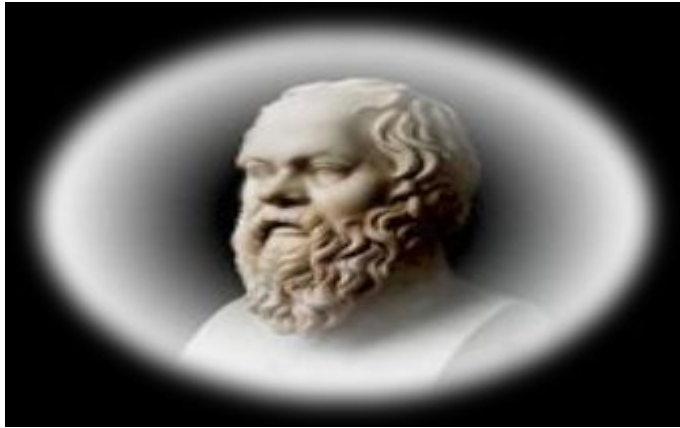
Адам – ойшыл жан (Р.Декарт)

Адам – жанды машина (Ж.Ламетри)

Адам адамға қасқыр (Т.Гоббс)

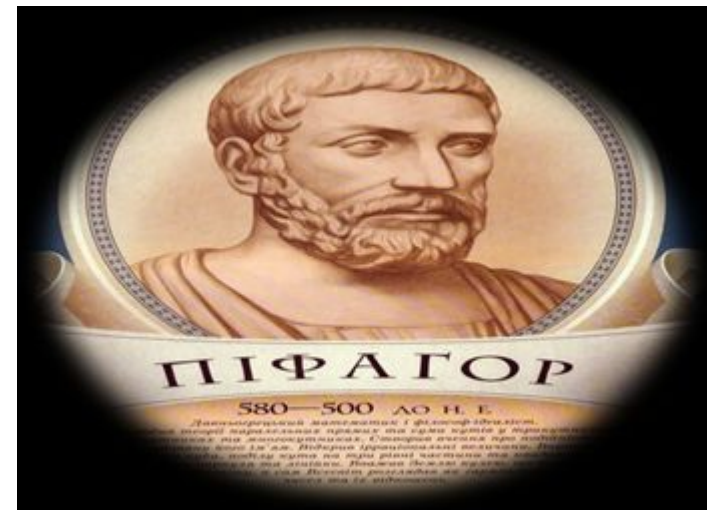
Адам адамға – Құдай (Л.Фейербах)

Адам – екі әлемге қатысты жан. Табиғи қажеттілік әлеміне және адамгершілік еркіндік әлеміне (И. Кант)

«ӨЗІНДІ-ӨЗІҢ ТАНЫ» (СОКРАТ)
АДАМ ТУРАЛЫ ЕҢ АЛҒАШҚЫ
МӘДЕНИ АНТРОПОЛОГИЯЛЫҚ ОЙ
БАСТАУЫНДА ТҰРҒАН СОКРАТ
БОЛДЫ. ОЛ АЛҒАШ РЕТ ӨЗІНДІК
САНА МӘСЕЛЕСІН ЗЕРТТЕДІ.

ПИФАГОР – АДАМДЫ
КОСМОСТЫҢ БІР БӨЛІГІ,
БОЛМЫСТЫҢ УАҚЫТТАН ТЫС
БІРТҰТАС ЖҮЙЕСІ ДЕП
ТҮСІНЕДІ.

Фома Аквинский

Фома Аквинский адамды дене мен жанның бірлігі, хайуан мен періштенің аралығындағы нәрсе деп санаған. Дене – ынтымақтық аренасы, жанның ұясы. Сондықтан адамдар өмір бойы сайтандар тұзағынан босануға және құдайдың жарық дүниесіне шығуға ұмтылады.

Қайта өрлеу философиясының дүниетенымдық ориентациясында басты ерекшелік адамға деген бет бұрыс егер антикалық философияда басты проблема табиғат космологиялық өмір болса, ал қайта өрлеу дәуірінде қайырлы қоғам дүниедегі адам қызметі, адам бақыты проблемалары көтеріледі. Философия ғылым, оның мақсаты адамның өмірде орнын табу. Антропоцентризм- басты тұлға құдай емес ал адам. Құдай барлық заттардың бастауы, ал адам дүниенің ортасы, негізі.

Жаңа дәуірде адамның ерекшелігі ойлауда, ақылды, ұтымдылығында қалады. Жанның анық құрамы бұл — сана.(Декарт, Кант)
Жаңа дәуірде «адам ақылды» тұжырымдамасымен бірге басқа «адам әрекетшіл» концепциясы жетістіктерге жетті. Онда адамның басты ерекшелігі әрекет етуге қабілеттілігін іске асыруы екені көтеріліп, әрбір жеке адамның әрекеті оның қимылынан тұратыны бекітілді.

Екіншіден, адам мәселесі-көбінесі экзистенциалиялық тұрғыдан қаралады, адам мәселесі оның өмірі мен тіршілік етуінің мәні тұралы философиялық ізденістерден тұрды.

Біріншіден, қазақ философиясында онтологиялық және гносеологиялық мәселелерден гөрі адам мәселесіне көбірек көңіл бөлінеді;

Абай философиясының жан мен тән арақатынасы мәселесінде, жанды алғашқы, ал тәнді екінші ретте санап, жанның қасиеті ақыл-парасатта, сондықтан жан тәнді билейді деп идеалистік бағытты ұстанды.

Адам өмірінің мақсаты;

Мақсат — белгілі бір межеге қол жеткізуге бағытталған әрекеттің ой-санадағы көрінісі. Мақсат ойлау нәтижесінде болашақты алдын ала болжау арқылы туатын мұрат, ішкі қозғаушы күшті білдіреді. Мақсатқа жету үшін әр түрлі іс-әрекеттер мен қимылдар жасалады.

- нақтылы мақсат — іс-әрекеттің тікелей нәтижесі, заттың бейнесі;
- абстрактілі мақсат — талаптану, яғни жалпыға бірдей игілікті көксеу және соған жету үшін қызмет ету.

Әрбір адам дені сау, салауатты өмір сүріп, бұл өмірдің рахатын табу үшін ең әуелі өмірдің түпкі мақсатын, яғни не үшін өмір сүретінін анықтап алуы керек. Мәселен, мектеп қабырғасында сабақ беретін мұғалім, оқушыға өскенде кім боласың? Алға қойған мақсатың қандай? - деген сауал қоятын болса, біздің де өмірге не үшін келдік, бұл дүниеге келгендегі басты мақсатымыз не? деген сауалдарға жауап іздеуіміз қажет. Бұл сұрақтың жауабын ұлы адамдардан бастап қарапайым адамдарға дейін бәрі іздейді. Қазақ халқының ақын-жазушысы, философы Шәкәрім Құдайбердіұлының әйгілі бес сұрағының ішінде «Адамға тіршіліктің керегі не үшін?» деген сұрақ бар. Ол өзінің «үш анық» шығармасында адам өмірінің түпкі мақсатын білу қажет екенін насихаттап өткен. Өмірді түсініп-сезіну деңгейі адамның санасына байланысты әр түрлі болады. Олар – сезім мүшелері, ақыл-ес пен жоғары жетілгендер үшін рух арқылы сезіну деңгейлері. Сондықтан әркімнің ақыл-есіне, оған әсер ететін қоршаған ортасына қарай және сол сияқты қоғам өмірінің басқадай жағдайларына байланысты адамдардың түрлі мақсаттары болатыны белгілі. Бұл туралы қазақтың кемеңгер ақыны Абай: «Әркімнің мақсаты өз керегінде» - дегені бар. Ойшыл өмір базарында әркімнің мақсаты әртүрлі екенін былай деп білдіреді:

Базарға қарап тұрсам, әркім барар,
Іздегені не болса, сол табылар.

Біреу астық алады, біреу-маржан,
Әркімге бірдей нәрсе бермес базар.

Әркімнің өз іздеген нәрсесі бар,
Сомалап ақшасына сонан алар.

Біреу ұқпас бұл сөзді, біреу ұғар.

Бағасы пайым қылмай аң-таң қалар

(Базарға, қарап тұрсам, әркім барар. 1886ж.)

Ойшыл осы өлеңінде, бұл өмір әркім өз керегін іздеген базар тәрізді, сол өмір базарында әркім өзінің керегін іздейді. Біреу тамағының қамын ойлап астық алса, біреу одан да жоғары мақсат іздеп маржан алады деп, әдемі сипаттаған. Дегенмен өмір базары әркімге бірдей нәрсе бере бермейді. Әркімнің өзі іздеген нәрсесі бар.

Оны өзінің қабілетіне, дәлірек айтқанда қалтасындағы ақшасына қарай алады. Әрбір адам өмірдің негізгі мақсатына бағытталмаса, бүкіл тіршілігінің мәні жойылады. Бұл – дұрыс жолдан бұрыс жолға ауысып, тіршіліктің шырғалаңына түсіп, өмірді босқа өткізу деген сөз. Сол сияқты, адам алға дұрыс мақсат қоймаса бағытынан адасып, оның барлық іс-әрекеті пайдасыз, өмірі мәнсіз болады. Ал енді осындай мәнсіз өмірден және адасқандардың қатарынан болмауымыз үшін, өміріміз салауатты әрі тек бұл дүниемен шектелмей, екі дүниенің бақытына жетуіміз үшін не істеуіміз қажет? Негізгі мақсатымызға қалай қол жеткізбекпіз? Әрине белгілі мақсатқа қол жеткізу үшін және жоғарыда айтылып кеткен сұрақтардың жауабын табу үшін Жаратқанның дегенінен шықпауымыз керек.

Адам өмірінің мұраты;

- Айнала шындықты эстетикалық игеру барысында объективті әлемнің субъективтік рухани-әлеуметтік тоғысуы жүзеге асады. Эстетикалық талғамға негізделіп, эстетикалық сезімге жетелейтін эстетикалық мұрат категориясы — шындықты сұлулық заңына байланысты игерудің субъективті жағын танытатын категориялардың бірі. Эстетикалық мұрат осы шындықты игеруші адам баласының рухани мәнін білдіреді. Рухпен қаруланған адам үшін кемелділік пен үйлесімділік өлшемі оның өзін қоршаған ортасын игеруге қажет талаптар болып табылады. Эстетикалық мұрат белгілі бір дәуірдің эстетикалық санасын, яғни нені қалап, нені қаламайтынын анықтайтын фактор.
- **Эстетикалық мұрат** — өнер арқылы көрініс табады. Өнер — таза эстетикалық іс-әрекет болып табылатындықтан, яғни сұлулықтың өзі үшін жасалатындықтан, өнерден біз сұлулық мұратын іздейміз.

Хакім Абайдың «Қарасөздеріндегі» адам мұраты мен өмірлік ұстаным

Һәм мәдени-рухани құндылықтар хақында

- Хакім Абайдың: «Өз мінімді қолға алдым» деген қалпы мен қауіпін, ауыр халін арғы-бергі кезеңнің бетбұрысты Һәм белесті тұстарынан көптеп кездестіреміз. Бұған Хакім Абайдың «Қарасөздерін» қайта оқығанда, үміт ұлғайып, арман-аңсарларына қарышты қадаммен ілгерілейтініміз анық. Өмірдің қыр-сырына қаныға түсеміз. Уақыт тынысына еркін еніп, қоғамдық Һәм кезеңдік көріністерге, адам өмірінің бұралаң жолдары мен тағдыр-талайына көңіл көзімен үңіліп, «мыңмен жалғыз алысудың» мән-жайына қанығып, терең сезінеміз. Мезгілдің салмақ-сырына ден қоямыз. Қоғам, адам, өмір, уақыт бедерін терең тани түсеміз. «Сезімпаз көңіл, Жылы жүрек» те, «Улы сия, ащы тіл» де айқын танылады. Нәтижесінде:
- *Өмір, дүние дегенің,*
- *Ағып жатқан су екен.*
- *Жақсы-жаман көргенің,*
- *Ойлай берсең, у екен, –*
- деген қорытындыға келеді. Адам мұраты айқындалады. Өмір – уақыттың бағасы көрсетіліп, сыр-сипаттары ашылады.
- Ақиқатында, «Қарасөздердің» тұтас табиғатынан:
- * ұлт мұратының өзекті тұстары танылып, оның өзі арғы-бергі кезеңдердің артық-кем жайттарымен қатар, салыстырыла беріледі;
- *арғы тарихтың тағылымды тұстары да, кешегі кезең көріністері де өмір өрнектерімен өріліп, тәлімді тәжірибе тағылымдарымен байланыс-бірлікте баяндалады;
- *ақиқаттың аты-хақ, хақтың бір аты – Алла екендігі басты мұраттарға арқау етіледі. Алла тағала – өлшеусіз, ал ақыл – өлшеулі болатындығы, әрбір ғалым-хакім емес, әрбір хакім-ғалым аталатыны өмір өрнектерімен, тәжірибемен сабақтастығы да айқын аңғарылады;
- *ұлт пен ұрпақ қамы, адамшылық әлемі, жасампаздық жолы, ізгілік пен игілік иірімдері, білім-ғылым жүйесі, тәлім-тәрбие жайы, махаббат пен ғаделет сипаттары кәделі, сауапты істер арқылы жүйелі жеткізіледі;
- *адамзатқа ортақ-жан мен тән, адамшылыққа жат: надандық, еріншектік, залымдық, арамдық, жамандық (жемек, кимек, күлмек, ішпек, сүймек, мал жимақ, мансап іздемек т.с.с.) қырлары кеңінен көрсетіледі;
- *ең негізгісі, Хакім Абай адамға ортақ асқақ мұраттар мен адамшылыққа жат келеңсіз көріністерді кезең шындықтарымен сәйкестікте сабақтап, уақыт бедерімен бейнелі безбендеп, өмір – тұрмыстың мысал-деректерімен нанымды сөз етеді. Нәтижесінде, кезең-уақыттың өзекті мәселелерін қоғам, замана шындықтарымен байланыста баяндайды.

«Қарасөздердің» асыл арқауы мен басты бағыттары – Адам әлемін ашуға арналады. Осы реттен келгенде, адам мұраты мен адамшылық жолы, ар мен ұяттың маңыз-мәні мынаған келіп саяды: «Адам баласы жылап туады, кейіп өледі. Екі ортада бұл дүниенің рақатының қайда екенін білмей, бірін-бірі аңдып, біріне-бірі мақтанып, есіл өмірді ескерусіз, босқа, жарамсыз қылықпен, қор етіп өткізеді де, таусылған күнінде бір күндік өмірді бар малына сатып алуға таба алмайды.

- Хакім Абай ақиқат хақында айтқанда: «Хақтың бір аты – Алла, ғылым – Алланың бір сипаты» дегенді баса көрсетеді. Иман ісін алға шығарады. Әсіресе: «...иман келтірген нәрсесіне соншалық беріктік керек... иман сақтауға қорықпас жүрек, айнымас көңіл, босанбас буын керек», – екеніне зор мән береді. Керісінше, атап айтқанда: «...адам баласын қор қылатын үш нәрсе бар. Сонан қашпақ керек: әуелі – надандық, екінші – еріншектік, үшінші – залымдық деп білесің.
- Надандық – білім-ғылымның жоқтығы, дүниеден еш нәрсе оларсыз біліп болмайды.
- Білімсіздік хайуандық болады.
- Еріншектік – күллі дүниедегі өнердің дұшпаны. Талапсыздық, жігерсіздік, ұятсыздық, кедейлік – бәрі осыдан шығады. Залымдық – адам баласының дұшпаны. Адам баласына дұшпан болса, адамнан бөлінеді, бір жыртқыш хайуан хисабына қосылады» дегенді бүкпесіз білдіреді. Білім-біліктің, дін-дәстүрдің тағылымын алға тартады.
- Бұдан байқалатыны: Хакім Абай өмір мұратын өзіндік тәжірибелермен байытып, келеңсіз көрініс, кедергі-кемшіліктерді анық көрсетеді. Ел әңгімелерін, халық даналықтарын назарда ұстап, адам мұратын, өмір сырын, еңбек сипатын кең көлемде ашады. Ақыл-парасат, білім-ғылым, тәлім-тәрбие мәнін айқындап, олардың басты нысаны, түпкі нәтижесі адамгершілік жолына апаратын – адастырмас компос екенін баса көрсетеді. Өмір – уақыттың бедерлі өлшемі, тұрмыс-тірліктің басты тірегі санайды.

Абай әлемінде – жүрек ісі, ақыл мен тіл мұраты терең көрініс табады. Ақын адам әлемін айқара ашып, ондағы қозғалыс-тіршіліктің басты факторы, өмірдің өзекті һәм өшпес қуатты қайнар көзі – жүрек шындығын, ақыл-парасат нұрын, дін-дәстүр әсерін, рух пен тіл мүмкіндіктерін кең көлемде ашады. Адам мұратын, өмір мәнін, тіршілік нәрін – жүрек ісімен сабақтастықта сөз етеді. «Тірі адамның жүректен аяулы жері бар ма?» деп өмір-тірліктегі жүрек ісі арқылы жүзеге асатын жағдаяттарға айрықша мән береді. Ақын айтқан: «Үш-ақ нәрсе адамның қасиеті: ыстық қайрат, нұрлы ақыл, жылы жүрек» мәселесін, «Жүрек – теңіз, қызықтың бәрі – асыл тас», «Достық, қастық, бар қызық – жүрек ісі», «Күйесің, жүрек, күйесің» сынды ар-ұяттың маңыз-мәнін елдік мүдде тұрғысынан, парасат биігінен қозғайды. Өмір мұраттарына ден қояды. Тұрмыс-тіршілік тынысына назар аударады. Нәтижесінде: «Қазақ та адам баласы ғой, көбі ақылсыздығынан азбайды, ақылдының сөзін ұғып аларлық жүректе жігер, қайрат, байлаулылықтың жоқтығынан азады. Білместігімнен қылдым дегеннің көбіне нанбаймын. Білімді білсе де, арсыз қайратсыздығынан ескермей, ұстамай кетеді. Жаманшылыққа бір ілігіп кеткен соң, бойын жиып алып кетерлік қайрат қазақта кем болады» дегенді анық айтады (14-сөз). Ал: «Тіл жүректің айтқанына көнсе, жалған шықпайды. Амалдың тілін алса, жүрек ұмыт қалады» дегенінен «жүрек-таразы» екенін, алға тартады (14-сөз). Мұның өзі – қайрат, ақыл, жүрек үшеуінің өнер айтысындағы – «жүректі жақтадым» деуі (17-сөз), сосын: «адам баласы, адам баласынан ақыл, ғылым, ар, мінез деген нәрселермен озық» екенін тап басып көрсетуі өмір шындығы, тәжірибе тәлімі еді (18-сөз).

Адам өмірінің мақсаты мен мұратының рефлексиясы;

- Рефлексия - адамды, білімді дамытудың шарттарының бірі. Сондықтан бұл қазіргі кездегі білім саласындағы көкейтесті мәселелер қатарына жатады. Рефлексияның мәні – адамның өзінің білімін, білімінің негізін, оларды меңгерудің жолдарын анықтау.
- Рефлексивтік іс-әрекет оқушыға өзіндік талдау кезінде ғана байқалатын өзіндік жеке дара ерекшеліктерін тануына мүмкіндік туғызады. Білімді саналы түрде өзіндік қорыту, яғни рефлексия нәтижесінде ғана жүзеге асады. Рефлексия нәтижесі дегеніміз – міндеттерді шешу тәсілдерін түсіну. Рефлексияның қай түрі болмасын мақсатпен тікелей байланысты.
- Шығармашылық рефлексия – мақсатқа жету нәтижесі, қорытынды ғана емес, жаңа білім мен жаңа мақсаттарға бастама бола алады.
- Сонымен, шығармашылық рефлексия – жекетұлғалық құндылық сапаларын қалыптастыруда және өзіндік даму бағытын айқындауда, оқушының жеке тұлғасын қалыптастыруға бағытталған шығармашылық іс-әрекетте ішкі жан дүниесі ресурстары арқылы ой қорытуы.

Рефлексияның тиімділігін атап көрсетер болсақ, студент үшін

- Рефлексия – оқушыны өз – өзіне есеп беруге баулиды;
- Рефлексия арқылы оқушының қажеттілігін біле аламыз;
- Рефлексия арқылы оқушының өзіндік көзқарасы қалыптасады
- Рефлексия арқылы білім беру барысының сапасын жақсартуға болады
- Рефлексияның нәтижесінде сыни көзқарас қалыптасады
- Өз – өзіне баға бере алады
- Білім алуға деген қызығушылық жоғарылайды;

Мұғалім үшін:

- Ақпаратпен күнделікті жұмыс;
- Шығармашылыққа деген ынта-жігері ;
- Әрбір оқушының пікіріне құлақ түру;
- Пәндәк білім сапасының артуы;
- Өзіндік сынның қалыптасуы;
- Сыни ойлауға жтелеу;

ТРЕНИНГ

Өмір, өмірдің мәні.

Кіріспе:

«Өмірдің мәні туралы ойланбайтын адам бар ма?» деген сұраққа кім болса да: «Жоқ, өз өмірінің мәні туралы ойланбайтын, толғанбайтын, мағыналы өмір сүруге әрекет етуге тырыспайтын адам болмайды», – деп жауап беретін болар. Олай болса, біз де бір уақыт өз өміріміздің мәні туралы ойларымызды ортаға салып көрейікші.

□ Мақсаты:

- Студенттердің өмірге деген ой пікірлерін ортаға салдыру, олардың адамгершілікке, ізгілікке, қайырымдылыққа, достыққа, сыйластыққа үйрету;
- Өмірден өз орындарын таба білу, өмірге жақсы көзқараспен қарауға, қадірлей, бағалай білуге тәрбиелеу.

Міндеттері:

- Студенттерге өмір құндылығы туралы тереңірек білім беру;
- өмірге құштарлықтарын арттыру;
 - өмірдің мәніне түсіне қарауға бағыт-бағдар беру;
 - өмірден өз орнын табуды мақсат етуге үйрету.

- Студенттер шеңберге жиналып , бір-бірімен сәлемдеседі де М.Махатаевтың «Өмір жайлы» әнін айтады.

Талдау сұрақтары:

 1. Өленді оқығанда қандай сезімде болдыңдар?
 2. Өмір, өмірдің мәні дегеніміз не?

Шарты: Әр қатысушы өзінің ойларын ортаға салады. Ойлануға 5 минут уақыт беріледі. Қатысушыларының айтылған қасиеттер бойынша, жаттығу соңында, қорытынды жүргізіледі.

Талдау сұрақтары: Сендерге жаттығу ұнады ма? Не қиындық келтірді? Не сезіндіңдер? Қандай қасиеттерді бойымызға дарытуымыз керек?
- Қатысушыларға нұсқау беріледі: «Ассоциация-бұл естіген немесе көрген зат жайында соған қатысты ойлардың басына келуі. Ең бірінші бізге қатысушының айтқан сөзіне байланысты ассоциация ойлау керек. Көп ойланбауға тырысыңыз, ойыңызға тез түскен нәрсені атауыңызға болады. Ал мен бастаймын: “Өмірдің мәні дегеніміз не?”

«өмір мектебі » бейне ролик

М.Мақатаев «Өмір жайлы»

Дүниенің ағын да, қарасын да,
Мыңқ етпейсің, қабылдап аласың да.
Қарасымен шамаң жоқ таласуға,
Ей, өмірім, зымырап барасың ба?
Жер мен көктің желпініп арасында,
Желігесің, түсесің қара суға.
Құйын қуған қаңбақтай аласұра,
Ей, өмірім, зымырап барасың ба?
Мен отырмын теңіздің жағасында,
Бересім де жоқ оған, аласым да.
Мені тастап, толқындар, ағасың ба?
Толқынданып, өмірім, барасың ба?
Шаң шығарып ізінен құйындаған,
Барасың ба, өмірім, қиындаған?
Сыйын маған, Ей, өмір, сыйын маған,
Сыйыңды алам мен сенің бұйырмаған

Студенттер шеңбер (өмір) болып тұрады, ортада науқасы бар ауру адам, ол өмір сүру үшін күресіп шеңберден шығуы керек. Қатысушылар оны шығармауға тырысады.

Әркім өзі қиындықтан қалай шығатынын ортаға салады.

Талдау сұрақтары:

1. Өмір күрестен тұрады – дегенді қалай түсінесің?
2. Мақсатқа қалай қол жеткізу керек?

Шарты:

Топ дөңгелек болып отырып, қатысушыларға доп беріледі. Допты бір – біріне кезектесіп беріп, есте қалған қызықты оқиғаларды айтады. Әрбір қатысушыға 4 минут уақыт беріледі.

Қорытынды:

Әлемді тануға құштарлық адамның бойына біткен табиғи қасиеті . Бірақ, оның бұл мүмкіншілігі үнемі жетілдіріп отыруды талап етеді. Бала рухани қасиеттерін жетілдіру үшін оның өзін қоршаған ортамен, оның қасиеттерімен, адамдардың қызметімен танысуы керек. Адам табиғат құбылыстарының құпияларын ұғу немесе соған байланысты белгілі бір дәрежеде жорамал жасау арқылы өзінің қызметін нығайта түседі: «Дүниенің көрінген һәм сырын түгелдеп, ең болмаса денелеп білмесе, адамдықтың орны болмайды. Оны білмеген соң, ол жан адам жаны болмай, хайуан жаны болады». Дегенмен, ол қоршаған ортаны тануға болатындығын мойындай отырып, сонымен қатар таным қызметінің мүмкіндіктері шектеулі екенін, барша танымның толық аяқталмайтындығын да ескертеді. Ол мұның себебі материалдық әлемнің шексіздігі мен таусылмайтындығында, бітпейтіндігінде деп біледі: «Бұл ғаламды көрдің, келісті керімдігіне және қандай лайықты жарастықты законімен жаратылып, оның ешбірінің бұзылмайтуғынын көресің. Бұлардың бәріне ғажайып ықыласың және ақылың жетпейді».

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Қазақстан»: Ұлттық энциклопедия / Бас редактор Ә. Нысанбаев – Алматы «[Қазақ энциклопедиясы](#)» Бас редакциясы, 1998 [ISBN 5-89800-123-9](#), VI том
2. Қоғамдық білім негіздері: Жалпы білім беретін мектептің қоғамдық-гуманитарлық бағытындағы 10-сыныбына арналған оқулық / Ә.Нысанбаев, Ғ.Есім, М.Изотов, К. Жүкешев, т.б. – Алматы: «Мектеп» баспасы, 2006 жыл. [ISBN 9965-33-570-2](#)
3. Б.З.Вульфов, В.И.Харькин. Педагогика рефлексии. М., «Наука», 1997.